

„Szenvedélyem a színház”

Venczel Sándor interjúja Szabó Istvánnal nyugdíjba vonulása alkalmából

Miért érdekel téged és mióta a színházi struktúra?

Mint néző a színházat művészetnek láttam. Különösen kamaszkoromban: megvilágító, sorsfordító, katartikus művészetnek. Később pedig mint a színházi élet viszonyait átlátó hivatalnok, és rövid ideig, mint színházcsináló is, egyre inkább gyakorlati dologként fogtam fel. Ez nem a művészet lebecsülése. Csak egy műfaji sajátosság hangsúlyozása. 100 éve Bárdos Artúr Az új színpadban úgy fogalmazott, hogy „a színpad célja a megvalósítás”. Ezt vallottam én is, ezért lettem, művészi ambíciók és tehetség híján, színházi „gáttör”. Vagyis azt tartottam hivatásomnak, hogy jó mederbe tereljem a színház ügyeit.

Szemléletem kialakulásában nagy szerepe volt mérnöki tanulmányaimnak. Kevés tárgyi tudás maradt a Műegyetemen eltöltött évek után, de az biztos, hogy mélyen rögzült bennem néhány dolog: érdekel mindennek a szerkezete, felépítése, törekszem átlátni a működési mechanizmusokat, felfedezni a lényegi összefüggéseket, és minden esetben, amennyiben lehetséges, gyakorlati következtetésekig eljutni.

Kérdésre válaszolva, miután nem találtam kiérlelt tudásanyagot, tanulmányokat, könyveket arról, hogy mi is a színházi struktúra, magamnak kellett felfedeznem a „meleg vizet”. Nem volt nehéz, mert a nyolcvan-

as években mindenki struktúraszakértő volt, és bármi problémát látott, a struktúrán verte el a port. Az akkori struktúrának (röviden: társulatos repertoárszínházak közpé-zen fenntartott országos hálózata) egy nagy baja volt. Az, ami a politikai rendszernek, hogy monolit volt. Mondták is nem éppen dicséző felhanggal arra, ami nem fért bele, hogy struktúrán kívüli. Ami egy marhaság, a struktúra része volt minden, ami létre tudott jönni.

Ezek szerint te jónak tartottad azt a struktúrát?

Nem éppen, de nem voltam híve semmilyen illuzórikus elképzelésnek, amely azt harsogta, hogy egy másik struktúrával kell felváltani a szocializmus éveiben kialakult viszonyokat. Én mindig a szerves fejlődés híve voltam, a lassú átalakulásban, a tudatos átalakításban hittem. Nem tagadom, értéknek tartottam azt a szerkezetet, amelyben ugyanakkor a művészi szabadság korlátozva volt. Értéknek persze nem ezt gondoltam, inkább olyan árnak, amit a színháznak meg kell fizetnie privilegizált helyzetéért. Leültem a tékép elé egy körzővel, egy óra múlva felálltam, és leírtam egy mondatot: Magyarországon 80 kilométeres távolságon belül a lakosság 90 százaléka talál legalább egy napi rendszerességgel játszó színházat. Ez a nyolcvanas évek

végén volt, és el is döntötte számomra a következő évekre a dilemmát: a struktúra érték, meg kell védeni. És gondozni, alakítani kell, mert nem egy gép, amely minden körülmények között magasrendű értéket termel. Ebben pedig nagy szerepe lehet a struktúra többi elemének, a képzésnek, a kritikának, a szakmai szervezeteknek konkrétan, valamint a társadalmi megbecsülésnek és a közönség támogatásának általában.

Ezek is a struktúra részei lennének?

Természetesen nem, ezek inkább azt a közeget jelenítik meg, amelyben a színház teljesíti funkcióját. A színház, a kultúra presztízsének hanyatlása szétfeszítené beszélgetésünk kereteit, ezt inkább hagyjuk. A közönséggel azonban más a helyzet. Minden korban el nem hanyagolható része az említett „megvalósulásnak”. Olyan ágens, mint a finanszírozás, nélkülözhetetlen. A közönség finanszírozó is, de a mi viszonyaink között nem elsősorban anyagi, hanem szellemi értelemben „tartja el” a színházat. A sokak által kárhözott színházi struktúrát végül is az évi 4-5 millió néző védte meg elsősorban. És az olykor rogyadozó, máskor ragyogó színházépületek, amelyek nem alakíthatók át egykönnyen bankfiókká, bútóruházzá. A bezárás pedig még mindig feltűnő presztízsvesztés lenne a fenntartónak.

Ezt az állítást mintha éppen mostanában cáfolná az élet, nem gondold?

Látszólag igen, de azt gondolom, mégsem fog elterjedni ez a példa. Két fővárosi színháznak nem találta meg a helyét az igazgatás, húsz év nem volt elegendő, hogy önkormányzati fenntartásukat megszervezze, vagy bezárás helyett legalább megpróbálja az érintett színházakat magánvállalkozás által működtetni. A kulturális politika kormányváltásokon átívelő impotenciájáról szól ez a történet. Ez egyszerűen szegény.

Szóval reménytelen?

Ha az is lenne, akkor sem ezért. De mielőtt közkinccsé tenném kétségbeesésemet, térjünk vissza még a struktúrához. Ez a struktúra már nem az a struktúra, amit a szocializmusból örököltünk. Számos külső és belső feltétel, körülmény megváltozott. Más a társadalmi szerkezet, a jogi helyzet, az igazgatás, a fenntartók, más a társadalmi közeg. Örvedetesen bővült a résztvevők köre, az elmúlt húsz év jellemző gesztusa a színháznyitás, és nem a bezárás. Gyakran ugyanazokon a neveken sem ugyanazok a színházak vannak már régen. Gazdagabb a kínálat, még akkor is, ha ellenpéldákat is sorolhatnánk. Érzékelhető egyfajta beszűkülés. Nem játszanak például a szűkebb, de igényesebb közönségtegeket kiszolgáló stúdiószínházak vidéken. Ez anyagi okokból van így, de szemléleti problémát jelez. A színház elfordulását a szórakoztató funkció irányába. Budapesten és néhány nagyvárosban javult a kínálat, és pont azok-

nál a színházaknál, amelyek a javulás motorjai lennének, megnehezült a működés. Biztató magánkezdeményezések is vannak, de ezek nem alternatívák, csak célirányosan, csak szűkkörűen tudnak hatni, általában az általuk opponált fősodorban népszerűvé vált színészek vonzását kihasználva. A függetlenek nagy generációja néhány év reményteljes ragyogás után, bár utóvédharcokat még lefolytat, szükségszerűen megy a lecsóba. Méltatlan helyzetük másik nagy szégyenünk. És nemcsak az igazgatásé, hanem a szakmáé is. A színházban dolgozók méltatlan helyzete egyre nagyobb feszítőerő. Fogynak a megszállott színházi emberek, szerény megélhetést kínál a színház, ez kontraszelektív eredményez. Ott tartunk, hogy a működés fenntartása is emberfeletti erőfeszítéseket kíván.

Ha jól értem, most már minden a pénzről, pontosabban annak hiányáról szól?

Színházat finanszírozni kell, de ez a „muszáj” nem a struktúra része. Ez a követelmény a politikai felépítmény része, vagy része volt. A színházi struktúrában legfeljebb a finanszírozás hogyanja képeződik le, a szakma képviselői pedig jó esetben ennek kialakításában lehetnek partnerei a hatalomnak. Azt, hogy milyen eredménnyel, most látjuk igazán. A színház (a kultúra, az oktatás) napjainkban olyan pozícióvesztést könyvelhet el, amire már nem válasz az az 1990 óta több-kevesebb sikerrel alkalmazott követelés, hogy több pénzt a színháznak. Eljött az idő, amit Rejtő Jenő leírt a Csontribrádban, alig vár-

juk, hogy meghaljon valaki, akkor átmenetileg talán jóllakhatunk a fejadagján.

A kilencvenes évek közepétől éveken keresztül foglalkozhattam a színház-finanszírozás kérdéseivel. Egészen a színházi törvény megszületéséig. Mindig az volt a legfőbb vágyam, olyan rendszert hozunk létre, amely átlátható. Mindenki legyen tisztában azzal, hogy mire számíthat, minek mi lesz a következménye. Azt reméltem, hogy amennyiben következetesen mindenki betartja vállalását, akkor működőképes lesz a rendszer. Aztán azt láttam, hogy a fő finanszírozó, az állam befagyasztja a támogatást, ezáltal a többi résztvevőt erején felüli teljesítésre vagy ügyeskedésre kényszeríti. Aztán, ha emelt az állam, akkor az addig teljesítő önkormányzat lépett vissza, a színház nyomora pedig mit sem változott. Az „átlátható viszonyok” szép álmom, de mint a törvény módosítása mutatja, nincs is manapság rá igény. És még valamit, hányszor eszembe jutottak József Attila szép sorai: „Nincs senki, akire rámondjam: »Örömet lelte nyomoromban.«”

Mégis sokan azt mondják, hogy ilyen színvonal mellett ez a támogatás is nagyon bőkezű, hogy a mostani működés is nagyon pazarló.

Minden állításnak van igazságtartalma, van, amikor ez csak nyelvhelyességi kérdés, de ettől még nem igaz. Mint mérnök, hadd mondjam azt, ne hasonlítsuk össze a golyóscsapó-gyártást a színházi üzemmel. A színház már ma is túlságosan hasonlít egy termelőüzemre, futószalagon állít elő gyorsfogyasztásra szolgáló termékeket. Vagy bizonyos műfajokban tartós fogyasztásra művészeti árukat. A színházat azért kell óvni, hogy esélye legyen közönségének megrendítő pillanatokat szerezni, hogy társadalmi bajaink kibeszélésének egyik élő fóruma legyen, hogy lássuk: az ember természetes közege a közösség.

A színvonal pedig nagysó sikamlós kérdés. Az élő művészet csak korában hathat igazán. Minden viszonyítás csalfa. Számomra nincsenek bezzeg korok, még azok sem, amelyeknek hajlott koromnál fogva tanúja lehettem. A színház, így általában, sohasem elég színvonalas. Csak egyes előadások, csak egyes színházak, csak egyes művészek vitathatatlanul azok. A kérdés az, hogy a körülmények mennyire engedik a szunnyadó lehetőségeket, a mindenkori tehetséget kibontakozni. Ezzel a kérdéssel megint a struktúráról vagyunk.

(Szabó István érdekes tanulmánya: a „Valahol eltévedtünk” – A színházak pénzügyi kálváriatörténete 2008–2012. a SZÍNHÁZ c. folyóirat 2012. július számában jelent meg. Interneten a www.színigazdaság.hu honlapon olvasható.)

Szabó István

1950-ben született Budapesten. 1968-ban szakközépiskolában érettségizett, ezzel együtt szerzői munkák-bizonyítványt szerzett. A katonai szolgálat után a Budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karán tanult. Már az egyetemi éve alatt a Kulturális Titkárság alkalmazottja, majd végzés után vezetője lett. A Műegyetemen 1975-ben mérnöki és tanári diplomát kapott, ezután az ELTE Bölcsészkarán filozófiát tanult, majd a BME Filozófia Tanszéken oktatott.

A Kulturális Titkárság vezetőjeként többek között a Székény munkáját is felügyelte, színházi gyakorlatra a többiedmagával alapított Együttes Színház nevű formációban tett szert. A nyolcvanas évek elején először a KISZ Központi Bizottságban a kulturális osztály helyettes vezetőjeként, majd 1986-tól az MSZMP KB-ban a tudományos, közoktatási és kulturális osztály munkatársaként dolgozott.

1989-ben a Művelődési Minisztérium színházi osztályának vezetőjévé nevezték ki, ezáltal részese lehetett a színházi struktúra megvédéséért folytatott harcnak. Posztjáról 1992-ben lemondott. Ezután 15 évig óraadóként a színházmenedzsment tárgyat oktatta az ELTE-n.

1993–94-ben Schwajda hívására a Művész Színház főtíkára lett, amelynek a válságos időszakban néhány hónapig megbízott igazgatója.

1994 decemberétől újra a minisztérium színházi osztályát vezette, ahol az 1996-ban bevezetett új színház-finanszírozási rendszer kidolgozásában vett részt. Az új Nemzeti Színház felépítéséről hozott kormánydöntés után a Nemzeti Színház kormánybiztosi iroda munkatársa, egészen addig, amíg a Deák téri építkezést 1998 őszén leállították.

1999 nyarától P. Müller Péter igazgató mellett az Országos Színház-történelmi Múzeum és Intézet igazgatóhelyettese, ahol nyugdíjazásáig dolgozott. Ebben az időszakban szakmai kuratóriumok tagjaként, az NKA Színházi Kollégiumának vezetőjeként, valamint elemző tanulmányok szerzőjeként is jelen volt a színházi életben, valamint részese lehetett az első előadó-művészeti törvény megalkotásának.